

PROVET I PSYKOLOGI 11.3.2015 BESKRIVNING AV GODA SVAR

De beskrivningar av svarens innehåll och poängsättningar som ges här är inte bindande för studentexamensnämndens bedömning. Censorerna beslutar om de kriterier som används i den slutgiltiga bedömningen.

Det viktigaste kriteriet vid bedömningen av provet i psykologi är att svaret är väl förankrat i empiriskt härledd, forskningsbaserad kunskap och centrala psykologiska teorier. I psykologin undersöker man människans utveckling, mänskligt beteende och psykologiska processer samt psykisk hälsa utgående från flera kompletterande perspektiv, dvs. det biologiska, det beteendeorienterade, det kognitiva samt känslornas, motivationens och det sociokulturella perspektivet. Examinanden ska kunna utnyttja de olika psykologiska kunskapsperspektiven på ett naturligt sätt vid granskningen av psykiska fenomen och processer.

I provet i psykologi bedöms också examinandernas beredskap att förstå den psykologiska kunskapens natur och kunskapsbildningen, inklusive bedömning av undersökningens reliabilitet och validitet. Uppgifterna i psykologi kan innebära att examinanderna ska utvärdera resultat av aktuella psykologiska undersökningar och göra upp forskningsplaner. De kan också kräva att examinanderna ska beskriva, utvärdera, diskutera och förklara psykologiska fenomen samt göra jämförelser utifrån olika perspektiv. I flera uppgifter kan också ämnesgränserna överskridas.

En central grund för bedömningen är hur djupgående examinandens psykologiska insikter är, vilken förmåga han eller hon har att tillämpa kunskapen och att granska den kritiskt. För att komma upp till de högsta poängen räcker det inte med att man endast utantill upprepar fakta ur läroboken. En del av uppgifterna förutsätter att man har beredskap att på psykologiska grunder analysera aktuella händelser och fenomen. I bedömningen fäster man särskild vikt vid hur mogen framställningen är och hur väl examinanden är förtrogen med den psykologiska kunskapen. Examinanden bör svara på det som frågas efter i uppgifterna. De fakta och påståenden som presenteras i svaret bör vara klara och tydliga. Utöver detta beaktar man vid bedömningen hur väl strukturerat svaret är i form av en logisk helhet som följer en klar röd tråd.

Uppgift 1

Ett bra svar knyts till ungdomstiden. Vid sidan av skyddande faktorer som bidrar till framgång lyfts också eventuella riskfaktorer fram. Såväl de skyddande faktorerna som riskfaktorerna kan granskas ur flera olika synvinklar. Perspektiven kan hämtas från t.ex. utvecklingspsykologin, personlighetspsykologin, psykisk hälsa, motivationspsykologin, socialpsykologin, det sociokulturella eller det biologiska perspektivet. Synvinklarna kan anknyta till bl.a. ungdomstidens utvecklingsuppgifter (t.ex. Erikson), identitetsutvecklingen (t.ex. Marcia), tänkandet i ungdomsåren (t.ex. egocentricitet), kognitiv slutledningsförmåga (t.ex. Piaget), hjärnans utvecklingsstadium (t.ex. utvecklingen av pannlobens främre partier), individuella skillnader i temperament och personlighet, individens sociala färdigheter, kamratrelationer i ungdomen, motivation och tidiga anknytningsrelationer. Inte ens ett bra svar behöver omfatta alla dessa teman. I ett förtjänstfullt svar ska det dock framgå att examinandan har förstått utvecklingen i ungdomsåren och individens utvecklingshistoria på ett mångsidigt sätt.

3 p. Examinanden redogör i sitt svar för några psykologiskt relevanta skyddande faktorer och riskfaktorer.

5 p. I svaret behandlas både olika individuella betingelser och faktorer som kan ha att göra med individens utvecklingshistoria. Presentationen av skyddande faktorer och riskfaktorer baseras på psykologiska fakta och teorier. Ett svar kan vara förtjänstfullt även om alla områden inte har behandlats, men det ska framgå av svaret att examinandan på ett mångsidigt sätt förstår ungdomstiden som utvecklingsfas och vilken betydelse individens utvecklingshistoria har när det sker förändringar.

Uppgift 2

I ett bra svar namnger examinandan ett område i hjärnan, beskriver dess normala funktioner och diskuterar hur skador på detta område påverkar de kognitiva funktionerna. I bildframställningen ingår nacklobens, tinninglobens och hjässlobens områden, vilka deltar i bearbetningen av synintryck. Synbarken som finns i nackloben tar emot syninformation. Dess olika celler reagerar på olika egenskaper i synvärlden t.ex. lodräta eller vågräta linjer. Objektens placering, "var", bearbetas i hjässloben. I tinningloben behandlas "vad" det sedda är för något. Ett förtjänstfullt tillägg i svaret kan vara en mera ingående beskrivning av t.ex. agnosi, dvs. att synförmågan inte leder till en meningsfull varseblivning eller att personen inte kan identifiera ett tidigare bekant objekt.

3 p. Examinanden namnger ett hjärnområde (nackloben, tinningloben eller hjässloben), beskriver dess funktioner i normalt tillstånd och diskuterar vilka följder det kan få för de kognitiva funktionerna om detta område skadas.

5 p. Examinanden namnger ett hjärnområde, beskriver utförligare dess normala funktioner och diskuterar på en djupare nivå hur skador på detta område inverkar på de kognitiva funktionerna. I ett förtjänstfullt svar kan en noggrannare beskrivning av t.ex. agnosi ingå.

Uppgift 3

Uppgiftsformuleringen ger examinanden möjlighet att själv välja det kunskaps- eller färdighetsområde för vilket man bedömer effekten av transfer (eller överspridning). Granskningen av överspridningseffekten mellan olika läroämnen riktar uppmärksamheten på hur inläringen av ett läroämne stöder tillägnet av kunskaper i ett annat ämne. I ett bra svar betonas att effekten av transfer kan vara antingen positiv (det tidigare inlärd stöder senare inläring) eller negativ (det tidigare inlärd utgör hinder för inläring av nytt stoff). Examinanden inser också att överspridning är ett utmanande och problematiskt fenomen. Det kan granskas ur olika synvinklar: 1) motsvarande studiesituationer, 2) elevens målmedvetna handlingar eller 3) kunskapens karaktär. Gymnasiestudierna är mycket ämnesspecifika och det går inte alltid lätt att tillämpa den kunskap och de färdigheter som man lärt sig inom ett ämne (t.ex. studier i fysik) på något annat ämne (gymnastik). Överspridningseffekten förutsätter att de båda inläringssituationerna är tillräckligt lika varandra. För en lyckad transfer-effekt kan det krävas att eleven gör medvetna ansträngningar inom ett ämne för att kunskaperna i detta ämne ska kunna utsträckas och tillämpas inom ett annat ämne. Abstrakt kunskap som man tillägnat sig i ett ämne är lättare att tillämpa i ett annat ämne än färdigheter eller tyst kunskap. Automatisering och betingning kan göra att man tänker och fungerar så slentrianmässigt att det blir svårt att lära sig att fungera i enlighet med kraven i en ny situation. Det som stöder överspridning är att aktiviteterna redan från början utövas i mångsidiga inläringssituationer, t.ex. i ämnesövergripande fenomenbaserade projekt. För gymnasieelever är vissa färdigheter (t.ex. studiefärdigheter) till sin natur sådana att de är tillämpliga i ett flertal ämnen.

3 p. Utgående från psykologisk kunskap presenteras i svaret några synpunkter och exempel på hurdana överspridningseffekter som kan förekomma vid inläringen av de två valda läroämnena.

5 p. Examinanden presenterar en relativt mångsidig och insiktsfull syn på överspridningens betydelse för studierna inom de valda läroämnena. I svaret förankras transfereffekten på ett insiktsfullt sätt i forskningsresultat från t.ex. kognitiv psykologi, motivationspsykologi och sociokulturell psykologi. I svaret granskas djupgående de utmaningar och möjligheter som sammanhänger med hur kunskaper och färdigheter inom ett ämne kan utnyttjas inom ett annat ämne.

Uppgift 4

I ett bra svar uppskattas Pinja vara i 2–3-årsåldern. Pinjas ålder motiveras i svaret med stöd av psykologiska teorier och begrepp och utgående från den beskrivning som ges av Pinjas aktiviteter och beteendemönster. Pinja har redan börjat tala lite. När man granskar den generella språkutvecklingen hos barn anses ett 2-årigt barn redan kunna tala i korta meningar. Beskrivningen av hur Pinja gör när hon gömmer sig och när hon talar i telefon visar att Pinja ännu, i Piagets termer, befinner sig i det föroperationella stadiet (2–7 år) vilket kännetecknas av ett utpräglat egocentriskt perspektiv. Också beskrivningen av hur Pinja i leken pratar för sig själv tyder på att hon i enlighet med Vygotskijs begrepp befinner sig i talutvecklingens egocentriska fas. Det egocentriska talet börjar i allmänhet omformas till inre tal från treårsåldern framåt. Enligt beskrivningen leker Pinja mest ensam även om hon uppvisar en gryende förmåga att dela saker med andra. I sandlådsleken kan Pinja redan använda sin fantasi så att sandkakan får en symbolisk innebörd. Man vet att barns lek i ca 2–3-årsåldern generellt sett handlar om parallelek, en fas då fantasin börjar komma med i bilden. Föräldrarna gör också iakttagelsen att Pinja reagerar på motgångar med att bli arg och besviken, samtidigt som egna framgångar väcker stor glädje, vilket skulle motsvara tidig lekålder (2–3 år) i Eriksons psykosociala utvecklingsteori. En lyckad lösning på utvecklingskrisen i denna fas leder till en realitetsbaserad upplevelse av autonomi medan misslyckande leder till känslor av skam och tvivel.

3 p. I svaret är Pinjas ålder korrekt uppskattad med motiveringar som stöder sig på psykologisk kunskap.

5 p. Pinjas ålder bedöms på korrekta grunder. På ett utförligt och djupgående sätt utnyttjas beskrivningen av Pinja i motiveringen av den uppskattade åldern. Motiveringarna är klart förankrade i psykologiska begrepp och teorier.

Uppgift 5

I ett bra svar är begreppet motivation korrekt uppfattat och beskrivet. Motivationen är summan av en individs olika motiv, av vilka endast en del är medvetna. De omedvetna motiven kan ibland styra individens handlingar mera än de medvetna. Känslor fungerar också som motiv och motivens styrka varierar. Den biologiska basen för motivationen är förknippad med människans grundbehov (hunger, törst, sexualitet) och då talar man om homeostatiska motiv. Homeostasen regleras av olika hjärnområden, bl.a. hypothalamus. I lust- och belöningssystemet ingår många transmitterämnen och hormoner. Enligt psykoanalytisk teori är motivens grundenergi av biologisk natur, människan eftersträvar behovstillfredsställelse och lustupplevelse eller försöker kanalisera den s.k. driftsenergin på sådant beteende som är mera accepterat i samhället. I ett bra svar särskiljs de biologiska behoven från psykiska och sociala behov samtidigt som examinanden förstår att organismens fysiologiska regleringsystem och den allmänna aktiveringsnivån på ett komplext sätt påverkas av en mängd psykologiska faktorer och av den sociala miljön. Här kan man hänvisa exempelvis till Maslows behovshierarkiska modell eller till Murrays motivationsteori. Som åskådliga exempel på det komplexa psykobiologiska system som styr människans aktivitet kan man beskriva t.ex. ätstörningar, sexuellt beteende eller beroendeproblematik.

3 p. I svaret framställs några centrala företeelser gällande motivationspsykologi och hur de är förbundna med biologiska faktorer.

5 p. Begreppet motivation behandlas mera djupgående som ett komplext psykologiskt fenomen vars grund bygger på biologiska mekanismer och det fysiologiska regleringssystemet. I svaret beskrivs vilken roll olika hjärnområden, neurotransmittorer och hormonverksamheten har för motivationen (aktiverande och reglerande funktioner, lustkänslor). Examinanden redogör på ett mångsidigt sett för de psykologiska faktorer som inverkar på motivationen (bl.a. intressen, personliga strävanden, förväntningar och värden, och känslor i samband med dessa). Därtill inser examinanden att människans högre kognitiva funktioner och den sociala miljön inverkar på hur de biologiska motiven kommer till uttryck i hennes individuella strävanden.

Uppgift 6

Uppgiften är att göra upp en forskningsplan och i den ska ingå problemformulering, beskrivning av deltagare och deltagargrupper, val av metoder, tankar om hur resultaten ska analyseras och vilken betydelse undersökningen kan ha. En tänkbar plan kunde vara att t.ex. använda ett frågeformulär om den psykiska egenskap (t.ex. depression) som man valt att undersöka och utgående från måtten på en depressionsskala (låga eller höga poäng) skilja mellan de olika deltagargrupperna. Med hjälp av frågeformulär, intervjuer och dagböcker kan man kartlägga deras vanor i fråga om kost och motion och jämföra dem med varandra. I en förtjänstfull plan är undersökningens grundidé noga genomtänkt, valet av metoder väl motiverade och undersökningens olika faser detaljerat beskrivna. I ett bra svar presenteras en psykologiskt intressant plan som är möjlig att förverkliga. På ett mångfasetterat sätt dryftas frågor om såväl undersökningens reliabilitet och validitet som olika etiska aspekter i samband med undersökningen.

3 p. Examinanden presenterar ett utkast till en forskningsplan med hjälp av vilken det i princip vore möjligt att undersöka det avsedda fenomenet. Även om planen som helhet är bristfällig kan man komma upp till tre poäng, om några av undersökningens delfaser och logiska förlopp är beskrivna.

5 p. Examinanden presenterar en logiskt uppbyggd forskningsplan som är noggrant utformad och genomförbar. I svaret diskuteras problem gällande reliabilitet, validitet och etiska problem som undersökningen kan vara behäftad med. Det är förtjänstfullt att kunna presentera originella och fyndiga undersökningsidéer även om det i övrigt förekommer bristfälligheter.

Uppgift 7

Den här frågan handlar om tillämpning och ger examinandena stor frihet. I ett bra svar behandlar man nyttan av att studera psykologi med tanke på kommande studier och yrkesval ur flera psykologiska perspektiv som motivation, identitet och personlighet och upplevd självförmåga. Motivation är för många viktigt med tanke på fortsatta studier. Att få studieplats efter gymnasiet är inte lätt i Finland och det krävs motivation för den satsning som inträdesproven kräver. Yrkesvalet styrs även av frågor som har med identitetsutvecklingen att göra: "vem är jag" och "vad är jag intresserad av". Personlighetspsykologin kan t.ex. bidra till ökad självkännet som kan vara till hjälp i kommande studier. När man får psykologiska insikter om inlärning kan man bättre gestalta sina egna styrkor som studerande och därigenom underlätta planeringen av kommande studier. I ett bra svar behöver inte alla perspektiv behandlas. Det väsentliga är att svaret innehåller insiktsfulla motiveringar och är väl strukturerat.

3 p. Examinanden presenterar kort och sakenligt några ämnesområden i psykologistudierna som han eller hon haft nytta av i framtida studier och yrkesval.

5 p. Examinanden visar i sitt svar att han eller hon är förtrogen med de psykologiska begreppen och teorierna inom de valda ämnesområdena och kan tillämpa dem i analysen av sina erfarenheter. Han eller hon kan på ett insiktsfullt sätt motivera hur han eller hon kan dra nytta av dessa i framtida studier och yrkesval.

Uppgift 8

I ett bra svar används det givna materialet på ett smidigt sätt i den psykologiska analysen av civil olydnad. Civil olydnad innebär att medborgare i stället för att anpassa sig till det konformistiska sociala systemets förväntningar medvetet bryter mot samhällets lagar och förordningar för att uppnå vissa etiska eller samhällseliga mål. Examinanden kan diskutera t.ex. vilken betydelse en persons temperament, personlighet, identitet, motivation, ideologisk och social tillhörighet samt önskan om ryktbarhet har i fråga om civil olydnad. För ett bra svar kan man koncentrera sig på några utvalda aspekter i stället för att försöka behandla dem alla. I ett förtjänstfullt svar diskuteras likheter och skillnader i de fall som de givna texterna handlar om. Båda personerna utförde med fara för sin egen välfärd modiga handlingar som kan få vittgående konsekvenser för deras eget liv. I Sini Saarelas fall har hennes långvariga engagemang inom miljöaktivismen sannolikt format hennes personlighet, identitet och motivation. Hon är verksam inom det internationella nätverket för miljöaktivism (Greenpeace) och får därigenom erfarenhet av många slag av gruppanshörighet. Snowden fattade däremot, enligt vad man vet, ensam de moraliska beslut som hade följden att han tvingades i landsflykt och hotades med livstids fängelsestraff. I ett bra svar kan man också lyfta fram att informationen som ges i uppgiften om de aktuella personernas psykologiska profil är knapphändig.

3 p. I ett bra svar presenteras några riktningssivande tankar om vilka individ- och socialpsykologiska faktorer som kan ha samband med civil olydnad. Det räcker inte med att återge den information som finns given i materialet utan temat relateras till psykologisk kunskap.

5 p. I svaret diskuteras på ett mångfasetterat, insiktsfullt och djupsinnigt sätt de individ- och socialpsykologiska faktorer som kan förknippas med civil olydnad. De fall som beskrivs i uppgiften anknyts på ett djupare plan till psykologiska begrepp och teorier och examinandens reflekterar allmänt över de psykologiska faktorernas samband med civil olydnad.

Uppgift +9

Ett bra svar förankras på ett tydligt sätt i marknadsföring genom att härmed förbundna psykologiska fenomen och exempel behandlas. Psykologins olika delområden utnyttjas på ett brett plan i svaret. I ett förtjänstfullt svar beaktas den nytta man kan ha av psykologi, men här beaktas även möjliga negativa faktorer (t.ex. etiskt tvivelaktiga reklamer). Utvecklingspsykologiska faktorer kan diskuteras t.ex. i samband med reklam som riktas till barn och unga (t.ex. utvecklingsstadiet för tankeoperationer (Piaget), speciella drag i ungdomars tänkande, betydelsen av kamratgrupper). Delområden inom kognitiv psykologi såsom minnesfunktioner/glömska (sensoriskt minne, arbetsminnets kapacitet, överföring av information till långtidsminnet), inlärningsteorier (t.ex. vikariell förstärkning, modellinlärning), uppmärksamhet (t.ex. selektiv uppmärksamhet) samt perception (t.ex. principer för intryckens gestaltning, varseblivningens beroende av tidigare kunskaper t.ex. vid användning av varningsfärger) erbjuder teorier och begrepp för att granska t.ex. innehåll och visuella uttryck i reklam. Emotionspsykologin ger möjlighet att granska hur man använder olika känslökvaliteter i marknadsföring (t.ex. vilka känslor som förknippas med tidigare obekanta saker). Personlighetspsykologin erbjuder en möjlighet att granska t.ex. personporträtten i valannonser utgående från personlighetsegenskaper och personlighetstyper. Marknadsföringen kan också betraktas ur ett sociokulturellt perspektiv (t.ex. vilka faktorer uppmärksammas i den egna kulturen och vad gäller inom internationell marknadsföring). Socialpsykologin bidrar med perspektiv t.ex. på ledarskap och stereotyper som kan utnyttjas i marknadsföringen. Det går också bra att tillämpa socialpsykologisk kunskap om bl.a. intrycksstyrning, attityder, konformism och övertalningsstrategier i svaret. I ett bra svar granskas marknadsföringen med beaktande av de olika medierna (t.ex. tv-reklam, tidningar och tidskrifter, nätreklam och reklam i sociala medier), målgrupper (t.ex. barn, unga, flickor/pojkar) och mål (t.ex. att öka försäljningen, förändra attityder, påverka väljare).

3 p. I svaret presenterar examinandan några exempel på hur man utnyttjar psykologisk kunskap inom marknadsföring.

5 p. Examinanden behandlar flera olika delområden inom psykologin i granskningen av hur psykologisk kunskap används inom marknadsföringen. Såväl möjlig nytta som eventuell skada uppmärksammas i viss mån i svaret.

7 p. I svaret utnyttjas på ett omfattande och mångsidigt sätt psykologins olika delområden med tanke på marknadsföring. Examinanden kan på ett insiktsfullt sätt använda sig av psykologiska teorier och begrepp i sin analys av frågor gällande marknadsföring. Marknadsföringens olika dimensioner behandlas också med beaktande, åtminstone i någon utsträckning, av olika medier, målgrupper och målsättningar. Examinanden diskuterar insiktsfullt nyttan och skadan av att utnyttja psykologi inom marknadsföring.

Uppgift +10

Ett bra svar består inte enbart av en upprepning av teman som tas upp i textmaterialet, utan examinanden lyckas även på psykologiska grunder redogöra för varför motion kan hjälpa människan att vårda sin hjärna och sina psykiska funktioner. Svaret kan exempelvis behandla följande teman:

- neuropsykologi: utöver uppgifterna i det bifogade materialet kan man ta upp ämnesomsättningen, hormonerna, hjärnans plasticitet, spegelneuroner
- perceptionspsykologi och kognitiv psykologi: inläring av (motoriska) färdigheter, inre modeller, motivation, utveckling av expertkunnande
- utvecklingspsykologi: temperament, färdighetsträning och mognad, funktionsförmågans upprätthållande
- personlighetspsykologi och psykisk hälsa: stöder personlighetsutveckling, självkänsla, upplevd självförmåga, stresslindring, stresshantering (coping och defenser)
- socialpsykologi: social gemenskap, social interaktion, sociala relationer

I ett förtjänstfullt svar behandlas utöver det här mera utförligt de processer och mekanismer genom vars förmedling motionerandet hjälper människan att sköta om sin hjärna och stärka sina psykiska funktioner. Det är också förtjänstfullt att ta upp andra aspekter på motion, t.ex. tvångsmässigt behov att motionera.

3 p. Examinanden koncentrerar sig på att i sitt svar behandla några teman i materialet, men återger inte enbart de forskningsfynd som anges i texten utan utnyttjar även psykologiska kunskaper.

5 p. Svaret är mera utförligt med en diskussion som förutom de fenomen som beskrivs i materialet också bygger på insikter i t.ex. neuropsykologi, perception och kognitiv psykologi, utvecklingspsykologi, personlighetspsykologi, psykisk hälsa eller socialpsykologi.

7 p. Examinanden diskuterar på ett djupt och insiktfullt sätt de processer och mekanismer genom vilka motion hjälper människan att vårda sig om sin hjärna och sina psykiska funktioner. Även andra aspekter på motionerande kan ingå i ett förtjänstfullt svar, exempelvis ett resonemang kring tvångsmässigt utövande av motion och idrott.